

APIE ŽMONIŲ ŽVEJUS. KONFERENCIJA „KRIKŠČIONIŠKOSIOS MISIJOS BALTIJOS RYTINĖJE PAKRANTĖJE: TEORIJA IR PRAKTIKA“

Marius Ščavinskas
Klaipėdos universitetas

„O Jėzus tarė Simonui: „Nebijok! Nuo šiol jau žmonės žvejosi“ (Lk, 5, 10). Tokie žodžiai labiausiai atskleidžia visą krikščionio pašaukimo esmę: kiekvienas krikščionis, anot JE Telšių vyskupo dr. Jono Borutos SJ, yra pašauktas vykdyti misijas. Kokios tos misijos buvo nuo pirmųjų krikščionybės amžių iki šių dienų, ėmėsi svarstyti didelis būrys istorikų ir teologų, susirinkę paminėti poros gražių datų, susijusių būtent su žmonių evangelizacija...

2008 m. rugsėjo 25–26 d. Klaipėdos universiteto Senato salėje vyko respublikinė mokslinė konferencija „Krikščioniškosios misijos Baltijos rytinėje pakrantėje: teorija ir praktika“. Konferencija buvo skirta Žemaitijos krikšto 595-mečiui pažymėti ir Žemaičių vyskupijos įkūrimo 600 metų jubiliejui. Konferenciją organizavo Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas kartu su Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyriumi bei Telšių vyskupijos kurija. Svarbiausias konferencijos rėmėjas buvo Telšių rajono savivaldybės administracija.

Minėta konferencija – tai plačios programos „Žemaičių krikšto ir Žemaičių vyskupystės įsteigimo 600 metų jubiliejaus minėjimo 2008–2017 m.“ dalis. Kaip žinia, laikotarpiu tarp 1408 ir 1417 m. aktyviai dalyvaujant Lietuvos valdovams Jogailai ir Vytautui, buvo įkurta Žemaičių, arba Medininkų, vyskupija su centru Varniuose, funduotos pirmosios parapijos. Šiems svarbiems įvykiams pažymėti buvo sutelktas platus būrys mokslininkų iš Klaipėdos (KU), Vilniaus (VU), Vytauto Didžiojo (VDU), Šiaulių universitetų (ŠU), Lietuvos istorijos (LII), Kultūros, meno ir filosofijos institutų (KMFI), Telšių kunigų seminarijos. Iš viso konferencijoje buvo perskaityta keturiolika pranešimų.

Po įžanginių sveikinimo žodžių, kuriuos pasakė Telšių rajono savivaldybės meras Almantas Petkus, Klaipėdos universiteto mokslo ir meno prorektorius prof. Alfonsas Ramonas, konferencijos pranešėjai buvo suskirstyti į kelias grupes. Iš pradžių apie misijų teologinę reikšmę, misijas šiuolaikiniame pasaulyje ir misijų reikšmę viduramžių visuomenėje kalbėjo teologai: vyskupas dr. Jonas Boruta SJ, kun. dr. Vladas Gedgaudas bei kun. lic. Viktoras Ačas. Vyskupas J. Boruta savo pranešime „Misijinis Bažnyčios pobūdis“, aptardamas misijų reikšmę, pabandė atsakyti, kodėl krikščionys nuo ankstyviausių laikų laikė pareiga skleisti Evangelijos šviesą visoms tautoms. Misijos – tai visų, tiek dvasininkų, tiek ir pasauliečių, pašaukimas, vedantis krikščionis į išganymą. Taikliai pritaikęs Evangelijos žodžius „Eikite ir skelbkite visoms tautoms...“, J. Boruta parodė, kaip tokiais žodžiais nuo seniausių laikų iki dabar vadovavosi misionieriai, nepabūgę skelbti Gerosios Naujienos įvairioms tautoms.

Kun. dr. V. Gedgaudas (KU) savo pranešime „Viduramžių teologinė paradigma Baltijos kraštų egzistencijoje“ stengėsi parodyti, kad Lietuvos christianizacijoje susidūrė dvi religijos – pagoniškoji, kuri taip pat esą turėjo savo tam tikrą teologiją, ir krikščioniškoji – politeistinė religija susidūrė su monoteistine religija. Nors pati mintis apie dviejų religijų (kultūrų) susidūrimą istoriografijoje nėra nauja, tačiau pranešėjas ėmėsi sunkiai išsprendžiamos problemos – atsakyti į klausimą, kokia buvo toji baltų religijos doktrina. Akivaizdu viena, jeigu ir mėginama atsakyti į šį fundamentalų klausimą, rekonstruoti pagonybę iš viduramžių kronikų ir XIX–XX a. folkloro yra ištis beveik neįmanoma¹.

Kun. lic. Viktoras Ačas (Telšių kunigų seminarija) savo pranešime „Misija šiandienos pasaulyje – visų krikščionių pareiga“ apžvelgė, kokios misijos ir kur labiausiai jos vyksta. Pranešėjas išskyrė kelias pagrindines misijų kryptis, kur ypač sparčiai auga Bažnyčios atžalynas: Afrika, Azija (konkrečiau Kinija, Japonija, Indija) ir Lotynų Amerika.

Kaip viduramžių laikais buvo siekiama žmonių išganymo, aiškinosi mokslininkai, kurių pranešimai buvo padalinti į dvi dalis. Pirmojoje dalyje pranešimai buvo skirti patiems ankstyviausiems Lietuvos ir Žemaitijos christianizacijos laikams aptarti. Antai archeologė dr. Audronė Bliujienė (KU BRIAI), pasitelkusi archeologinę medžiagą, pranešime „Baltų kultūros meninės raiškos aspektai pirmųjų krikščioniškų misijų metu“ apžvelgė baltų kultūros meninės raiškos aspektus pirmųjų krikščioniškų misijų metu. Archeologė bandė apžvelgti importuotų baltų zoomorfinių papuošalų raidą nuo V iki XII a. Anot pranešėjos, reikėtų išskirti kelis raidos etapus: V–VIII a., kuomet buvo būdingi gyvūnų atvaizdai, vėlesniuose etapuose puošyba buvo schematizuojama. Misijų kontekste svarbiau pabrėžti tai, kad kryžiniai smeigtukai atsirado dar V a., tačiau jie krikščioniškosios konotacijos neturėjo. Pirmieji papuošalai, siejami su christianizacijos procesu, apčiuopiami XII–XIII a.²

Prof. Edvardas Gudavičius (VU) buvo atsiuntęs savo pranešimą „Šv. Brunono žūties paribio klausimas“, skirtą šv. Bruno Kverfurtiečio – pirmojo misionieriaus, veikusio ir žuvusio Lietuvoje 1009 m., žuvimo lokalizacijai, kurį perskaitė Istorijos katedros IV kurso studentas Andrejus Smirnovas (Andrej Smirnov). E. Gudavičius savo pranešime bene pirmą kartą istoriografijoje šv. Brunono Kverfurtiečio lokalizacijos problemą bandė nagrinėti atsakydamas į klausimą, o kas buvo viduramžių žmogui paribys, kaip jis buvo suvokiamas (tuo tikslu buvo nagrinėjama žodžių *finis* ir *confinium* sąveika). Akivaizdu, kaip pabrėžė pranešėjas, kad *confinium* pirmiausia reiškė kaimyninę teritoriją. Tačiau net ir šis paaiškinimas neatsako į pagrindinį klausimą, ar Lietuva buvo Rusios, ar Rusia Lietuvos kaimynė, t. y. kuria kryptimi judėjo misionierius iki pat žuvimo. Bet svarbiausia yra viena: Lietuvos paminėjimas Kvedlinburgo analuose buvo naujo lokalizacinio vieneto atsiradimas XI a. geografinio Europos suvokimo kontekste. Tad mirties lokalizacijos

¹ Verta priminti vieno žymesnių Lietuvos religijotyrininkų Gintaro Beresnevičiaus pastabą apie XIX–XX a. etnografinės medžiagos panaudojimą pagoniškos religijos rekonstrukcijai: „XV a. senoji religija baigiasi <...> pagonybė baigiasi, pereinama į etnografinį lygmenį, t. y. virsdama nesisteninga papročių sankaupa“. Plačiau žr.: BERESNEVIČIUS, G. Pagonybė. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. ALIŠAUSKAS, L. JOVAIŠA, M. PAKNYS, R. PETRAUSKAS, E. RAILA. Vilnius, 2001, p. 444, 452.

² Apie tai plačiau žr.: SVETIKAS, E. Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis. In *Iš baltų kultūros istorijos. Skiriama Adolfo Tautavičiaus 75-mečiui*. Vilnius, 2000, p. 173–187; SVETIKAS, E. Christianizacijos šaltinių paieška Lietuvos XIV a. pabaigos – XVIII a. pradžios kapinynų medžiagoje. *Lituanistica*, 2002, Nr. 1 (49), p. 74–97.

paieškos geografiniame „vidurkyje“ (juos įvardijant kaip Jotvą, jotvingių kraštą), kaip iki šiol daryta, yra visiškai nepagrįstas.

Doktorantas Marius Ščavinskas (KU BRIAI), savo pranešime „Krikščioniškos misijos politinės ir socialinės prievartos takoskyros problema“ pristatydamas misijų veiklos metodus (*Wortmission* (pamokslavimas žodžiu, žodžiais), *Tatmission* (pamokslavimas veiksmais, t. y. pasitelkiant įtikėjimą skatinančias priemones) ir *Shwertmission* (pamokslavimas pasitelkiant prievartos formas), pabandė atskirti politinę prievartą, naudotą krikščioniškose misijose Baltijos regione nuo socialinės prievartos. Tai darydamas, autorius žengė kitą žingsnį: *Shwertmission* atskyrė nuo Kryžiaus karų ir užkariavimų, parodydamas, kad toks socialinės prievartos suplakimas į vieną gretą su politine prievarta yra ydingas ir nieko neišsprendžiantis istoriografijoje. Svarbiausias dalykas, kurį akcentavo prelegentas, tai „savo“ valdovo darytos socialinės prievartos savo pavaldinių atžvilgiu atskyrimas nuo politinės prievartos, kurią darė užkariautojas.

Dr. Darius Baronas (LII) pranešime „Lietuvių žemės dominikonų ir pranciškonų misijų į Rytus šviesoje XIII a.“ pristatė dominikonų veiklą XIII a. Lietuvoje bei kaimyninėse šalyse. Autorius išskyrė tam tikrus elgetaujančių vienuolių misijų raidos etapus XIII a. Iki Mindaugo nužudymo tiek dominikonai, tiek ir pranciškonai didžiausią dėmesį skyrė Lietuvos karalystės evangelizacijai. Tačiau nužudžius Mindaugą, anot prelegento, dominikonai savo veiklą nukreipė į Haličo–Volynės kunigaikštystę bei mongolų nukariautą Rusiją. Tuo metu pranciškonai toliau vykdė misijas tarp lietuvių, kitų baltų.

Dr. Artūras Dubonis (LII) intriguojančiai papasakojo apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio bandymus krikštytis ir išnaudoti susidariusią palankią politinę situaciją. Dar iki Traidenio buvo bandymų Lietuvą išlaikyti krikščioniška šalimi (Čekijos karaliaus Pšemiso II Otokaro politinės ambicijos, susipynusios su čekų savarankiškos bažnytinės provincijos sukūrimo klausimu). Vėliau, kaip spėjama, Traidenis Čekijos karaliaus asmenyje matė galimybę priimti krikščionybę iš pasaulietinio valdovo. Pažvelgę į Lietuvos christianizacijos istoriją, matome, kad Gediminas bandė krikštą priimti per Rygos arkivyskupą, tuo metu Algirdas ir Kęstutis – per pasaulietinius valdovus.

Antroji dalis buvo skirta vėlesnėms, XV–XVII amžiaus, misijoms aptarti. Būtent šiame laikotarpyje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje galutinai įsitvirtino krikščionybė. Lemiamas posūkis Lietuvos christianizacijos procese buvo Tridento bažnytinis susirinkimas (XVI a. vid.), kuomet reformuotoji krikščionybė „nusileido“ iki menkiausio žmogaus. To meto reformų pulsą savo pranešimuose bandė užčiuopti dr. Vacys Vaivada (KU BRIAI) ir dr. Vaida Kamuntavičienė (VDU). Pirmasis kėlė XVI a. krikščionybės „gilumo“ liaudyje problemą, antroji – kaip potridentinės Bažnyčios reformos idėjos adaptavosi LDK bajorų savimonėje klausimą.

Savo pranešimą „Krikščionybės „gilumo“ klausimas XVI a. pab. Žemaitijoje konfesionalizacijos procesų kontekste“ V. Vaivada pradėjo nuo konfesionalizacijos sąvokos aptarimo. Konfesionalizacija apėmė keletą svarbių momentų: pasauliečių vaidmenį Bažnyčioje ir konfesijų raidą Reformacijos ir poreformaciniame periode. Nurodęs, kad konfesionalizacija palietė ir Katalikų bažnyčią, prelegentas pabandė atskleisti, kaip šie procesai vyko Žemaitijoje, dėmesį sutelkdamas į krikščionybės „gilumo“ problemą. Dalis tyrinėtojų krikščionybės paviršutiniškumą laikė (ir tebelaiiko) pagonybės liekana³, tačiau aiškėja, kad reikėtų kalbėti ne apie pagonybę, tačiau apie „kitokią“, t. y. ikitridentinę, katalikybę.

³ Antai archeologas Vyktintas Vaitkevičius XVI–XVII a. net išvelgia esą moderniau besireiškiančią pagonybę. Plačiau žr.: VAITKEVIČIUS, V. *Alkai. Baltų šventviečių studija*. Vilnius, 2003, p. 107.

V. Kamuntavičienė pranešime „Jėzuitų idėjų recepcija LDK visuomenėje XVII a. pirmojoje pusėje: Petro Šiukštos testamentas“ atskleidė, kaip žemaičių bajoras, susijęs su jėzuitų veikla LDK, savo gyvenime bandė realizuoti potridentinės Bažnyčios idėjas. Antai jis buvo ne tik vienas iš Kauno ir Kražių jėzuitų kolegijų fundatorių, tačiau rūpinosi ir paprastų žmonių sielovada. Dėl šios priežasties, ko gero, testamente ir atsirado nuostata penktadieniais valstiečius atleisti nuo lažo, kad jie mokytųsi krikščioniškų tiesų.

Atskiros dėmesio susilaukė vienuolių, dominikonų ir bernardinų (arba mažųjų observantų), misijinė veikla LDK. Antai prof. Stephenas C. Rowellas (Stephen C. Rowell) (LII) pranešime „Keletas pamokslininkų ordino veiklos aspektų lotynizuojant Bažnyčią LDK (iki 1501 m)“ atskleidė, kokių tikslų siekė dominikonai Žemaitijoje ir LDK. Prelegentas pažymėjo, kad Žemaitijoje dominikonai vykdė christianizaciją tarp pagonių. Tuo metu dabartinės Ukrainos platybėse dominikonai atliko skilusios Bažnyčios (Katalikų ir Stačiatikių) vienytojų vaidmenį. Dominikonams buvo pavesta atversti žmones iš stačiatikybės į katalikybę, tuo tikslu pats Jogaila buvo fundavęs keliolika dominikonų vienuolynų (pirmiausia Kamieniece, Lucke ir kitur).

Dr. Rita Trimonienė (ŠU) pranešime „Bernardinai Lietuvoje XV–XVII a. I pusėje: misijos ir ryšiai su valdančiuoju elitu“, pratęsdama S. C. Rowello mintis, atskleidė, kokią funkciją christianizacijoje ir rekatalikizacijoje atliko mažieji observantai, Lietuvoje vadinti bernardinais. Pirmieji bernardinų vienuolynai Lietuvoje atsirado Vilniuje ir Kaune. Prelegentė atskleidė, kaip bernardinus globojo LDK didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis ir kiti valdovai bei valdantysis elitas. Kad bernardinai daugiausia buvo nukreipti vykdyti stačiatikių rekatalikizaciją, rodo specialios popiežiaus bulės, suteikiančios įgaliojimus globoti neatsivertusius į katalikybę stačiatikius (dauguma bernardinų vienuolynų buvo įkurti būtent ne etninėse lietuvių žemėse). Tačiau ir tie bernardinų konventai, kurie dirbo Lietuvoje (pvz., Kauno bernardinai), didžiausią energiją nukreipė į Lietuvos ir Žemaitijos evangelizaciją.

Pratęsdamas mintį apie valdančiojo elito ir Bažnyčios tarpusavio santykius, dr. Rimvydas Petrauskas (VU) pranešime „Didikas ir patronas: Lietuvos diduomenės bažnytinės fundacijos XV a.“ aiškino, kokias naujas funkcijas įgijo XV a. LDK bajorai. Jie tapo bažnyčių patronais ir fundatoriais. Tai buvo ne tik nuoširdus rūpinimasis savo pavaldinių evangelizacija, tačiau ir politinės valdžios manifestacija. Nuo XV a. antrosios pusės LDK didikai pradeda bažnyčių fundavimo bangą. Tokios bažnyčios steigėjas skirdavo klebonus ir vikarus, taigi per tai buvo galima Bažnyčios kontrolė.

Paskutinis pranešimas buvo skirtas kitos krikščioniškos konfesijos – Lietuvos evangelikų bažnyčios misijinei veiklai XIX–XX a. pr. aptarti. Pranešime „Lietuvos evangelikų bažnyčių (reformatorių ir liuteronų) misijos esminiai bruožai“ dr. Arūnas Baublys (KU) klausytojus nukėlė net į tolimąją Indiją bei Iraną, Kaukazą. Pasirodo, į šiuos kraštus jau nuo XVIII a. buvo siunčiami lietuviai evangelikų misionieriai. Tarp jų buvo misionierius Kristupas Lokys, kilęs iš Tilžės, XIX a. pab. skelbęs Dievo žodį Indijoje. Po 1919 m. jis grįžo į Klaipėdos kraštą, steigė įvairias šalpos organizacijas, tapo orientalistikos pradininku Lietuvoje. Prelegentas išskyrė „vidaus“ ir „išorės“ misijas. Per „vidaus“ misijas, t. y. religinio raštingumo, katechizacijos propagavimą ir pan., buvo išlaikytas Evangelikų bažnyčios identitetas.

Tad konferencijoje buvo paliesti įvairūs misijų raiškos kontekstai, atskleidžiantys krikščionybės skverbimosi į Lietuvos (LDK) visuomenę kelius, būdus ir metodus. Visa tai ir lėmė misijų teorijos ir praktikos Baltijos regione niuansus bei specifiškumą nuo viduramžių iki XX a. Kadangi ši konfe-

rencija buvo pirmoji, oficialiai įtraukta į Žemaičių vyskupystės jubiliejinių renginių sąrašą, buvo tvirtai nutarta, kad užsimezgęs dialogas turi būti tęsiamas kitose konferencijose.

Apie būtinybę ateityje organizuoti tokio pobūdžio mokslines konferencijas liudijo ir karštos diskusijos baigiamuosiuose posėdžiuose. Konferencijos metu gauta informacija tarpusavyje dalijosi tiek dėstytojai, mokslininkai, tiek ir gausiai susirinkę studentai.

O būsimas leidinys – čia bus išspausdinti visi skaityti ir neskaityti konferencijoje pranešimai – savo naujomis įžvalgomis, taikliais pažymėjimais neabejotinai praturtins mokslinę literatūrą, skirtą Lietuvos ir Žemaičių christianizacijai.